

Петро САУХ,
академік-секретар Відділення
вищої освіти НАПН України,
доктор філософських наук,
професор,
академік НАПН України

Кваліфікаційний розрив (Skills Gap) як глобальна проблема якості освіти і шляхи його подолання

Освіта завжди була і є інструментом стійкого розвитку суспільства й забезпечення добробуту людей. У зв'язку з глобалізацією, інтернаціоналізацією освітнього процесу і тими завданнями, що стоять перед нами в нелегкі часи війни та повоєнного відновлення України, зростає інтерес до якості освіти. Особливо це стосується вищої освіти, оскільки саме вона є засобом формування нової генерації висококваліфікованих кадрів.

В Україні, на жаль, накопичено істотні проблеми, пов'язані з неузгодженістю змісту вищої освіти з потребами ринку праці, як-от: низький рівень економічної активності та високий рівень безробіття серед випускників закладів вищої освіти, структурні дисбаланси на ринку праці, невідповідність якості підготовки фахівців потребам роботодавців тощо.

Ірина САУХ,
головний науковий
співробітник Інституту
педагогіки НАПН України,
доктор економічних наук,
професор

ринку праці – паралельні світи. Й важко з цим не погодитися. З огляду на показники працевлаштування випускників закладів освіти доводиться констатувати, що й справді ринок праці йдуть паралельними шляхами, й точок дотику в цьому процесі, на жаль, небагато. Інакше як пояснити, що частка випускників – власників дипломів про вищу освіту, в Україні зайнята тими видами діяльності, які вищої освіти не потребують. А це – понад 39%. Випускники ЗВО працюють таксистами, касирами, барменами, до того ж половина з них – і не числиться в реєстрі платників податків України. Аналізуючи дані Пенсійного фонду України, що доволі точно фіксують місце працевлаштування певного випускника і його посаду, легко переконатися, що в останні роки показники працевлаштування постійно знижуються. Зокрема у 2022 році було працевлаштовано лише 45,7% випускників, а безробітні випускники склали 54,3%. Подібне явище в умовах масової вищої освіти називають кваліфікаційним розривом (Skills Gap). Воно стало найбільшим розчаруванням як для випускників закладів вищої освіти, так і для роботодавців. Розчаруванням для випускників, бо вищу освіту хоча й здобуто, але кваліфікаційних навичок відповідного рівня не сформовано, а відтак – робота

з низькою зарплатою або не за фахом, а то й безробіття. Розчаруванням для роботодавців – бо вони отримали фахівця, якого ще потрібно навчати, витрачаючи на це час і кошти.

За даними доктора економічних наук, головного редактора журналу «Корпоративна власність та контроль» Олександра Костюка, в Україні уражених цим кваліфікаційним розривом – понад 45%. Це невинувато високий відсоток. У розвинених країнах світу він майже вдвічі нижчий (25%). Ніде правди діти, в деяких країнах, що розвиваються, він ще вищий, ніж в Україні й іноді сягає 60%. В результаті цього – істотні втрати продуктивності праці. Підраховано, що лише в країнах, які є членами «Міжнародної організації економічного співробітництва та розвитку» (а це 70 країн світу), втрати від подібних диспропорцій складають 6%. А це означає, що світовий ВВП втрачає 5 *трлн дол.* щорічно. Якщо зробити припущення, що в Україні такий самий кваліфікаційний розрив, як в середньому в країнах «Міжнародної організації економічного співробітництва та розвитку», то щорічні втрати ВВП складають близько 300 *млрд грн.*

Думати над цим важливо, особливо нині. Наслідки військової агресії росії послабили потенціал ринку праці в Україні. Відбулися втрати виробничих

потужностей та інфраструктури. Внаслідок вимушеної міграції мають місце негативні тенденції у сфері зайнятості і доходів. Цифровізація, автоматизація, технологізація виробництва зумовили пошук і залучення до роботи фахівців нової генерації, які швидко адаптуються до змін, вміють навчатися протягом життя шляхом формальної та інформальної освіти. Потреба у таких фахівцях зростає. Дослідження ринку праці України, що здійснила Європейська бізнесова асоціація, свідчить: у 2023 році 74% роботодавців заявляли про дефіцит кадрів, 17% – про часткову нестачу кадрів і лише 7% не відчували дефіциту кадрів. Своєю чергою Міністерство економіки України оцінює дефіцит кадрів на ринку праці у майже 30%. Так, за перше півріччя 2024 року, згідно з даними сайту Work.ua, кількість вакансій зросла майже на 19 *тис.* і в червні 2024 року становила понад 110 *тис.*

Справедливо постає питання: які механізми і шляхи подолання невинувато високого кваліфікаційного розриву потрібно задіяти?

Роботодавці зазначають, що розв'язати цю проблему можна лише за умови прискіпливої уваги до неї з боку закладів вищої освіти. Вони переконані, що окрім формального сигналу щодо фахових компетенцій у вигляді диплому претендент

Відомо, що якість вищої освіти є багатовимірним поняттям, яке включає і рівень викладання, і зміст програм навчання, і масштаб дослідницької діяльності викладачів та студентів, і наявність відповідної матеріально-технічної бази закладу вищої освіти – тобто академічне середовище підготовки фахівця загалом. Чи не основним у цьому контексті має бути оцінка відповідності рівня підготовки випускника сучасним вимогам ринку праці: отримавши диплом, він має з оптимізмом дивитися у майбутнє і бути впевненим, що разом з дипломом отримав необхідні знання й затребувані професійні навички. Але між сподіваннями сучасного дипломованого фахівця й реальністю існує глибока прірва. Іноді можна почути, що система освіти і

на робоче місце має мати м'які навички (soft skills), якими вважаються неспеціалізовані, міжпрофесійні навички, що дають змогу фахівцю адаптуватися до нових умов, виконувати нестандартні завдання, змінювати сферу зайнятості. Вони відзначають, що існує нагальна потреба у фахівцях з розвиненими когнітивними вміннями, що дають їм можливість здійснювати аналіз та вирішувати проблеми, розвиватися і опановувати нові методи роботи та ефективно спілкуватися. Попитом користуються працівники, які демонструють самоорганізацію, резильєнтність та командну роботу. При цьому роботодавці роблять акцент на тому, що більшість кваліфікаційних навичок краще формується під час виробничих практик, ніж в університетських аудиторіях. Особливо це стосується комунікаційних навичок, роботи в команді, навичок вирішення проблем, креативності, навичок спілкування з клієнтами тощо. Думку роботодавців підтверджують дослідження найбільш популярних навичок у 2030 році в Україні, результати яких свідчать, що основними вимогами стануть емоційний інтелект, вміння працювати в команді, когнітивні навички, критичне та стратегічне мислення.

Позиція роботодавців, представників бізнесу співпадає з переконаннями молодих фахівців. Більшість із них відзначають необхідність активізації дій, спрямованих на посилення співпраці бізнесу із закладами освіти в частині максимальної адаптації освітніх програм до потреб бізнесу. Зокрема, як свідчать дослідження НАПН України, проведені спільно з Харківським національним університетом імені В.Н. Каразіна в 39 університетах України, опитані студенти приблизно такої ж думки. За переконаннями молоді у навчанні необхідно значно більше уваги приділяти практичним вмінням, ширше залучати до викладання

фахівців бізнесових структур, а також збільшити обсяги виробничої практики та ширше впроваджувати стажування. При цьому 30% із них зазначає, що має місце формальний характер практики та обмеженість зв'язків університету із роботодавцями. Студентів дратує дуже велика кількість документів, що потрібно готувати під час проходження практики.

Прикро констатувати, але освіта залишається глухою до потреби виробництва та бізнесу, а бізнес і роботодавці не мають мотивації до співробітництва із закладами освіти. Роботодавці вказують: аби молодий фахівець приносив віддачу хоча б у 20-30%, на його підготовку в компанії потрібно витратити мінімум вісім місяців. А це не лише час, а й гроші. Тим паче, що зараз в Україні більше половини найманих працівників (54%) доводиться перенавчати, займатися їх перепідготовкою та підвищенням кваліфікації. При цьому 32% з них навчається за рахунок підприємств, що є певним фінансовим тягарем для них.

Отже, вирішення проблеми кваліфікаційного розриву має бути комплексним завданням, що передбачає синергію науки, практики, роботодавців, представників виробництва, бізнесу. Важливим механізмом у вирішенні цієї проблеми має стати дуальна форма здобуття освіти – реальна, не заформалізована, багатокластерна, яка передбачала б, за необхідності, створення освітньо-промислових груп (закладів вищої освіти і підприємств), які об'єднували б за принципом спільної участі свої матеріальні і нематеріальні активи для реалізації інвестиційних та інших проєктів і програм, спрямованих на підвищення якості підготовки фахівців та поліпшення матеріальної бази й інфраструктури. Подібні освітньо-промислові групи могли б включати, окрім закладів вищої освіти, професійно-технічні заклади, коледжі, комплексні курси

перепідготовки фахівців тощо. Це дало б можливість бізнесовим структурам, роботодавцям більш активно брати участь у розробленні професійних стандартів, бо лише вони знають вимоги до сучасного працівника. А заклади освіти більш оперативно інтегрували б ці професійні стандарти в освітні програми.

Усе це, безперечно, сприяло б розвитку освітньо-промислової структури, що передувало б утворенню кластеру як найбільш ефективної одиниці європейської і світової організації сучасної продуктивної економіки; залучило б компанії до розроблення «приземлених» освітніх програм вищої освіти, в тому числі з розвитку м'яких навичок, а представників компаній – до проведення занять (читання лекцій, проведення майстер-класів); запровадило б стажування викладачів закладів вищої освіти у компаніях для здобуття чи вдосконалення практичного досвіду.

Звісно, потребують вдосконалення умови проходження студентами різних видів практик, що залежить від тісної співпраці закладів вищої освіти з компаніями-роботодавцями. Треба відмовитися від «звітнього формалізму» задля конкретних вимог щодо практики до всіх її учасників. Не менш важливим у цій справі є залучення студентів до науково-дослідної діяльності університетів та розвиток програм міжнародного студентського обміну тощо.

Інакше кажучи, без спільних дій освіти й ринку праці неможливо забезпечити продуктивну зайнятість та підготувати компетентного, конкурентоспроможного, затребуваного економікою фахівця. Але окреслені нами шляхи і механізми подолання кваліфікаційного розриву (Skills Gap) можуть бути реалізованими за умови посилення регуляторних функцій держави у контексті узгодження ринку освітніх послуг і ринку праці. По-перше, розробити та затвердити державну

програму, спрямовану на активізацію партнерства між бізнесом та освітнім сектором щодо організації стажування та надання першого робочого місця випускникам закладів освіти за найбільш затребуваними професіями на ринку праці, впровадження дієвої дуальної форми здобуття освіти, спільне розроблення професійних та освітніх стандартів. По-друге, внести зміни до ст. 24 Закону України «Про зайнятість населення» щодо часткової компенсації ЄСВ роботодавцям, які створюють нові або додаткові робочі місця за дефіцитними професіями та винаймають молодих фахівців. По-третє, запровадити систему моніторингу працевлаштування випускників закладів вищої освіти в освітньо-кваліфікаційному розрізі. Такий моніторинг має стати основою для оцінки якості підготовки фахівців та оптимізації державних витратів, спрямованих на фінансування закладів вищої освіти. По-четверте, запровадити регулярне аналітичне дослідження професійних компетенцій, яких потребують ринок праці і сучасний роботодавець, та здійснювати на його основі періодичне коригування змісту освітньо-професійних програм та освітніх стандартів. По-п'яте, внести зміни до Національного класифікатора України «Класифікатор професій» та здійснити уніфікацію назв спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, відповідно до назв професій згідно з класифікатором професій ДК 003:2010.

Маємо вже зараз забезпечити відповідність вищої освіти поточним і повоєнним стратегічним цілям країни. Вища освіта має стати рушійною силою суспільства, здатною забезпечити інноваційний прорив у науково-технологічній та соціально-гуманітарній сферах. Як свідчить досвід розвинених країн, сильними стають держави завдяки освіті, науці та інноваційній економіці.